

Harold Searles om vårt forhold til det ikke-menneskelige

Stefan Hjort

Psykolog og stipendiat ved Senter for Ibsen-studier

stefan.hjort@ibsen.uio.no

Magnus Hole Fjetland

Psykologstudent ved Universitetet i Oslo

magnuhf@uio.no

Takk til Fanny Eleuteri Brandvol Hohle og Erik Stänicke for tilbakemelding på et tidligere utkast av teksten. Ingen oppgitte interessekonflikter.

Å bevitne konsekvenser av naturkrisen vil forhåpentligvis bidra til utvikling av et mer modent forhold til naturen, slik Searles beskriver i sin økologiske psykoanalyse.

path: /var/lib/sites/psykologtidsskriftet/storage/element/image/article/2025/02/Harold-Searles-om-v%C3%A5rt-forhold-til-det-ikke-menneskelige/01.jpg

Foto: Joanna Malinowska

I den engelske romantikeren William Wordsworths dikt «Nutting» skildrer dikterjeget en av barndommens utflukter til skogen for å høste nøtter:

It seems a day,
(I speak of one from many singled out)
One of those heavenly days which cannot die,
When forth I sallied from our cottage-door,
And with a wallet o'er my shoulder slung,
A nutting crook in hand, I turned my steps
Towards the distant woods...
(Wordsworth & Coleridge, 2007, s. 296)

Etter å ha tatt seg gjennom tett vegetasjon kommer han over en idyllisk hassellund som yrer av liv, med trær, mose, bekk og blomster. Etter en stund i lek og harmoni kommer et plutselig brudd; gutten tar til å rive ned trærnes greiner med en brutalitet som ødelegger lunden. Gutten har formodentlig høstet rikelige mengder nøtter, men føler en dyp smerte ved synet av det ødelagte landskapet. Diktet slutter i anmodningen: «with gentle hand / Touch – for there is a Spirit in the woods» (Wordsworth & Coleridge, 2007, s. 298).

Diktet kan leses som et høyst ambivalent og uten tvil formativt møte med det den amerikanske psykoanalytikerens Harold Searles (1918–2015) kaller det *ikke-menneskelige miljøet*. Selv om Searles i dag hovedsakelig er kjent som pionér innenfor den intersubjektive vendingen i psykoanalyse og for

bruk av motoverføring i terapi (Searles, 1979), er hans teori om den psykologiske betydningen av det ikke-menneskelige oppsiktsvekkende. Psykologisk modenhet er kapasiteten til å kunne inngå i forbindelser med miljøet som er preget av både nærhet og anerkjennelsen av dets annethet. Vi blir menneskelige i møte med det ikke-menneskelige – både i oss selv og i omgivelsene våre. Når det ytre miljøet ødelegges, har det dermed dyptgripende psykologiske konsekvenser for mennesket, en innsikt som fremstår særlig aktuell i lys av vår tids klima- og naturkrise. I det følgende presenterer vi Searles sin tenkning, og vender tilbake til Wordsworth for å illustrere viktige poenger.

Dyr, planter, landskap og kulturelle artefakter kan være rene gjenstander for projeksjoner

Fra spedbarn til voksen

Searles' teori om det ikke-menneskelige skisseres for første gang i boken *The Nonhuman Environment: In Normal Development and in Schizophrenia* (1960) (heretter *NE*), og videreutvikles i en artikkel fra 1972 med henblikk på samtidens økologiske krise. Som tittelen antyder, handler også teorien om psykopatologi, med tallrike kasushistorier fra Searles' arbeid med schizofrenipasienter. Her begrenser vi oss derimot til å beskrive Searles' betraktninger om normalutvikling.

Menneskelig utvikling fra fødsel til modenhet er for Searles en kontinuerlig differensieringsprosess overfor det ikke-menneskelige miljøet, inspirert av Margaret Mahlers separasjons- og individueringsteori og Heinz Hartmanns egopsykologi. Det ikke-menneskelige miljøet viser til omgivelsene unntatt menneskene – både det levende og ikke-levende, natur så vel som kulturelle artefakter. Forholdet til natur og til kulturelle artefakter er for Searles en grunnleggende del av den menneskelige tilstanden. Selv om Searles anerkjenner at møter med ikke-menneskelig *natur* kan ha en særlig verdi for ham selv og for folk flest, har natur og kultur tilnærmet lik psykologisk betydning i tenkningen hans – et poeng som ikke ville vært fremmed for miljøfilosofen som Bruno Latour (1991), som nettopp søker å bryte ned natur/kultur-skillen. Men, som vi skal se videre, kan vi ane en utvikling i Searles' tenkning om likeverdigheten i natur og kultur.

Searles antar at forholdet til det ikke-menneskelige miljøet etableres i barnets første leveår, parallelt med relasjonen til menneskelige omsorgsgivere. Før et stabilt jeg er etablert hos barnet, vil det oppleve å være i ett med omgivelsene, men vil gradvis oppleve seg subjektivt adskilt fra dyr, planter og ikke-levende gjenstander. Utviklingen av grenser mellom selvet og omgivelsene gjør at barnet kan tåle angsten som ligger i å være ett med et kaotisk og ukontrollerbart miljø. Samtidig vil barnet, og senere det voksne individet, også kunne savne følelsen av allmakt ved å være i ett med alt.

Konflikten mellom ønsket om enhet med omgivelsene og erkjennelsen av at vi er adskilt fra det ikke-menneskelige miljøet, er et sentralt tema i modningsprosessen, og er et ofte ubevisst eksistensielt tema som også preger tenårene og voksenlivet. En viktig implikasjon av Searles' utviklingsteori er at psyken har både menneskelige og ikke-menneskelige deler, som følge av tidligere identifikasjonsprosesser i en fase hvor barnet var udifferensiert fra miljøet. Dette minner om Adorno og Horkheimers (1944/2021) tanke om at mennesker ikke bare forholder seg til en ytre, men også til en indre natur (se Whitebook (1995) og Vetlesen (2015) for diskusjon av begrepet indre natur).

Ikke-menneskelig projeksjon

Som i annen psykoanalytisk tenkning står projektive prosesser sentralt hos Searles, men begrepet utvides til også å omfatte det ikke-menneskelige. Dyr, planter, landskap og kulturelle artefakter kan være rene gjenstander for projeksjoner, «tomme» beholdere som ubevisst fylles med symbolsk innhold. Ved å ta imot projeksjoner kan det ikke-menneskelige miljøet fungere som en slags avleder for indre konflikter, en «shock absorber» i Searles' ord. Projektive prosesser gjør seg dermed gjeldende både overfor det menneskelige og det ikke-menneskelige miljøet – det ikke-menneskelige kan være en «container» i Bions (1962) forstand. I Wordsworths dikt ser vi hvordan naturen bokstavelig talt tåler det plutselige, underlige angrepet – og «patiently gave up / Their quiet being» (Wordsworth & Coleridge, 2007, s. 298).

Tankene kan også gå til Winnicotts (1971) overgangsobjekt, men Searles vektlegger i større grad viktigheten av å se objektets egenart – å erfare det ikke-menneskelige miljøet som det er, i større grad fritt for projeksjoner. Vi ser da «a dog as a dog, a tree as a tree» (Searles, 1960, s. 19), og jo mindre tilslørt omgivelsene er av våre ubevisste forestillinger, desto mer tilfredsstillende og meningsfull vil tilknytningen kunne være. Et tegn på psykologisk modenhet er å kunne forholde seg til det ikke-menneskelige miljøet slik det er.

En sentral innsikt hos Searles er at forholdet til det ikke-menneskelige miljøet har en selvstendig psykologisk betydning, samtidig som det er farget av interpersonlige forhold – det ene forutsetter det andre. Handlingen i «Nutting» har interessant nok blitt tolket som et forhold til noe menneskelig der lunden fremstår feminin eller jomfruelig (Jacobus, 1989). Med Searles kan vi utvide blikket. Guttens møte med hassellunden betinges riktignok av menneskelige objektrelasjoner ved å være gjenstand for projeksjoner, men et slikt møte med natur vil ha en selvstendig verdi og kvalitet utover dette. I løpet av diktet kommer gutten i kontakt med «ånden i skogen», som kanskje tilsier et ikke-projektivt forhold til natur.

Ambivalens

Fordi forholdet til det ikke-menneskelige miljøet har grunnleggende betydning for oss, ifølge Searles, blir det preget av ambivalens slik som relasjoner til andre mennesker. Ikke-menneskelige omgivelser kan vekke et stort spenn av følelser og ha forskjellige funksjoner. De kan lindre følelser av ensomhet, stimulere fantasi og ikke minst utdype følelsen av virkelighet – og her kan man si at Searles foregriper miljøpsykologiens undersøkelse av omgivelsenes betydning for psykisk helse. Wordsworths dikt viser hvordan ikke-menneskelige livsformer og steder kan vekke en egen form for glede og hengivelse. Etter å ha lekt med blomstene legger gutten seg ned på bakken og lytter:

I heard the murmur and the murmuring sound,
In that sweet mood when pleasure loves to pay
Tribute to ease; and, of its joy secure,
The heart luxuriates with indifferent things,
Wasting its kindness on stocks and stones,
And on the vacant air.
(Wordsworth & Coleridge, 2007, s. 298)

Her beskriver diktet en nesten ekstatisk glede der gutten «ødsler» bort hjertet sitt på planter og steiner uten et bestemt mål eller prosjekt.

Hvis det ikke-menneskelige miljøet utgjør «one of the most basically important ingredients of human psychological existence» (Searles, 1960, s. 6), kan miljøet i likhet med andre viktige menneskelige relasjoner vekke negative reaksjoner. Det er ikke uvanlig å oppleve tapet av en kjær gjenstand eller et hjem som å miste en del av seg selv, å lengte etter å bli ikke-levende for å flykte fra belastninger, eller å reagere på et annet menneske som om vedkommende var et dyr eller en ting. Sorg og angst vekket av økologiske endringer og tap i dag bekrefter det ikke-menneskelige miljøets fundamentale psykologiske betydning. Også gutten i Wordsworths dikt har komplekse og motstridende følelser. Selv om han kan virke glad for å komme i kontakt med skogens mangfold, blir han glad av å oppdage lunden nettopp fordi den var urørt – her kan han være «fearless of a rival» (Wordsworth & Coleridge, 2007, s. 297). Først er han «blessed / With sudden happiness», så blir han like plutselig drevet til å ødelegge trærne.

En moden forbindelse

Et nøkkelbegrep hos Searles er den modne forbindelse (*mature relatedness*) med det ikke-menneskelige – en følelse av intimt slektskap (*a sense of intimate kinship*), der forskjellene mellom en selv og den andre ikke blir utvisket. Slektskapsfølelsen stammer fra det mennesker deler med det ikke-menneskelige – vi deler psykologiske prosesser med andre dyr, vår fysiologi og anatomi tilsvarer både dyrs og planters, og grunnstoffene som bygger opp kroppene våre, finnes i både andre organismer og anorganisk materie. I tillegg deler vi det eksistensielle grunnvilkåret med andre livsformer å skulle dø og til slutt bli del av det ikke-menneskelige miljøet. Dette er et unektelig faktum, men ikke en aktiv, biologisk dødsdrift i Freuds (1921/2011) forstand.

Modenhet innebærer i tillegg det å ikke benekte egen menneskelighet, som er en forutsetning for å inngå i en levende relasjon hvor en anerkjenner den andres egenart og forskjell. Det modne forholdet er et «Jeg–Du»-forhold i filosofen Martin Bubers (1923/1992) forstand, preget av nærvær, intensitet og gjensidighet, i motsetning til et instrumentelt «Jeg–Det»-forhold der dyr, planter og mineraler kun er midler og ressurser.

Evnen til å forholde seg til det ikke-menneskelige uten å gjøre det til en del av seg selv eller til et projeksjonsrom for egne indre konflikter er ifølge Searles selve målet på modenhet. Jo mer ulikt det andre er en selv, desto større modenhet kreves, noe som naturligvis gjelder for psykologiske bånd på tvers av kulturelle forskjeller, men i enda større grad overfor dyr, planter og landskap. Her ser vi altså det radikale i Searles' teori: Mens mennesket står i sentrum i det meste av psykologisk og psykoanalytisk tenkning, blir en av den psykologiske utviklingens målsettinger å kunne inngå i nære og reflekterte forhold med det ikke-menneskelige. Den modne forbindelsen innebærer å kunne tåle ambivalensen i møtet med ikke-menneskelig annethet.

Et nøkkelbegrep hos Searles er den modne forbindelse med det ikke-menneskelige

Searles vektlegger hvordan forholdet til det ikke-menneskelige miljøet ikke bare medieres av psykodynamiske prosesser, men også oppfattes gjennom et samfunnsmessig prisme hvor kulturelle forestillinger og teknologi betinger hvordan vi forholder oss til omgivelsene. Kulturen kan fremme eller hindre muligheten for å utvikle modne forbindelser til det som skiller seg fra oss selv, uavhengig

av om det er snakk om menneskelige eller ikke-menneskelige forbindelser – altså hele miljøet. Med henvisning til blant annet Erich Fromm skildrer Searles hvordan det moderne, industrialiserte samfunnet tuftet på masseproduksjon og -forbruk forringer forholdet til både natur, ting og andre mennesker. Urbanisering vanskeliggjør førstehåndserfaringer med natur, og få har direkte kjennskap til opprinnelsen til kulturelle artefakter. Forbrukssamfunnet gjør det nærmest umulig å ta vare på og sette pris på gjenstander en omgir seg med i dagliglivet. Fremmedgjøringen fra det ikke-menneskelige miljøet som preger det moderne kapitalistiske samfunnet, hindrer mennesket i å se naturen og tingenes egenart, som igjen nettopp er forutsetningen for en moden forbindelse.

Then up I rose,
And dragged to earth both branch and bough, with crash
And merciless ravage; and the shady nook
Of hazels, and the green and mossy bower,
Deformed and sullied, patiently gave up
Their quiet being
(Wordsworth & Coleridge, 2007, s. 298)

Det sårbare ikke-menneskelige miljøet

Diktets brudd kommer uten forvarsel; plutselig reiser dikterjeget seg opp og river ned greinene på brutalt vis, og den idylliske scenen er brått «deformed and sullied». Til tross for kulturkritikken i *NE* er det først i artikkelen «Unconscious processes in relation to the environmental crisis» (1972) at Searles diskuterer menneskeskapte endringer i det ikke-menneskelige miljøet, hvor vi også ser en videreutvikling av «relatedness»-konseptet i økologisk retning.

Bakteppet for artikkelen er en økende økologisk bevissthet og den begynnende vestlige miljøbevegelsen, i kjølvannet av blant annet Rachel Carsons innflytelsesrike bok *Den tause våren* (1962). Bak den tilsynelatende likegyldigheten og apatien mange møter den økologiske krisen med, aner Searles at kraftige følelser er i spill, siden økokrisen endrer menneskets forhold til miljøet på en grunnleggende måte. Det er forstyrrende å oppleve at det ikke-menneskelige miljøet er foranderlig og sårbart, og det blir vanskeligere å forholde seg modent og nyansert til omgivelsene. Her kommer de destruktive sidene ved menneskets forhold til miljøet frem som et allment og kulturelt fenomen, ikke bare som et kjennetegn ved psykiske lidelser, som i *NE*. Som tittelen antyder, søker Searles å identifisere ulike ubevisste prosesser som settes i spill i møte med samtidens økologiske krise – ubevisste fantasier eller opplevelsesmåter informert av Freud og Kleins begreper.

Når miljøvernere oppfordrer oss til å endre levesettet, vekkes en frykt for å miste privilegier vi forbinder med voksenlivet, og å bli tvunget til å gå tilbake til barndommen. Dette er et ødipalt tema om skyld, angst og hevngjerrighet overfor rivaler. I det klassiske ødipale dramaet konkurrerer sønnen mot faren, men Searles spør om ikke sønnen også kan være farens rival – og i utvidet forstand de neste generasjonene, som jo får leve videre etter vår død? Kan det være slik at det bak handlingslammelsen finnes et uerkjent, destruktivt ønske om å forringe livsvilkårene for kommende generasjoner? Uansett hvilke beveggrunner som ligger bak, er forholdet til kommende generasjoner et høyst relevant miljøetisk tema.

møtet med levende natur fremmer psykologisk modenhet

Økologiske ødelegelser kan også fremkalle en idealisering av barndommens ikke-menneskelige miljø, gjennom å forestille oss det som rent og uskyldig i kontrast til nåtiden. Gjennom passivitet overfor en i økende grad forurenset samtid kan vi paradoksalt nok opprettholde illusjonen om «an unspoiled, ideal childhood is still there, still obtainable, could we but bestir ourselves and clear away what spoils and obscures its purity» (Searles, 1972, s. 366). Searles viser til Melanie Kleins depressive posisjon, der man ønsker å reparere objektet etter å ha skadet det i fantasien, selv om en slik innstilling vel så gjerne får tankene til å gå til melankolikeren fra Freuds essay «Sorg og melankoli», som ikke makter å bearbeide tapet av et kjært objekt (1917/2011). Vissheten om økokrisen tjener dermed en defensiv funksjon ved at den dekker over egne følelser av tap eller tristhet (Dodds, 2020).

En siste opplevelsesmåte knytter Searles til Kleins paranoide posisjon (Klein, 1946), kjennetegnet av splitting og projeksjon. Searles peker på at vi oppfatter økologiske endringer som en trussel utenfra – til tross for at det handler om menneskeskapte og dermed selvforskyldte ødelegelser. Dette innebærer å projisere egen destruktivitet over på det ikke-menneskelige miljøet, som igjen er næret av en svekket evne til å skille det indre og det ytre. Her kan vi kanskje påpeke en av Searles' blindflekker: nemlig at ansvaret er ulikt fordelt geografisk og sosialt.

Teknologi og en økologisk sunn forbindelse

Den svekkede evnen til å avgrense den indre og den ytre verden er nært forbundet med vårt endrede forhold til teknologi. Wordsworths dikt er riktignok ikke blottet for teknologi, og dikterjeget foretar utflukten med et redskap for å sanke nøtter med – en «nutting crook» (Wordsworth & Coleridge, 2007, s. 296). I det moderne samfunnet har derimot den teknologiske utviklingen skutt fart, og det overveldende tempoet gjør det ifølge Searles umulig å integrere den teknologiske delen av det ikke-menneskelige miljøet i erfaringen vår. Der omgivelsene før var kjennetegnet av at «the living works of nature either predominated or were near at hand» (Searles 1972, s. 370), er vi nå omgitt av en mektig, men død teknologi. Den samtidige teknologiske utviklingen og økologiske ødeleggelsen gjør at mennesker ytterligere fremmedgjøres overfor det ikke-menneskelige miljøet, og som et forsvar regrederer vi til en ikke-differensiert tilstand hvor indre–ytre-sillet bryter sammen.

Mens møtet med levende natur fremmer psykologisk modenhet, nører teknologi opp under omnipotente fantasier i sine løfter om uendelighet og en verden uten grenser. Vi identifiserer oss ubevisst med teknologien vi bruker, som blir en del av kroppen og av selvet. Romfart, som holder i live fantasien om at mennesker kan bosette seg på andre planeter hvis jorda blir ulevelig, er et eksempel på hvordan teknologi brukes som et forsvar mot «intolerable feelings of insignificance, of deprivation, of guilt, of fear of death» (1972, s. 370). I en tilstand med svekkede grenser mellom indre og ytre identifiserer mennesket seg med teknologien sin, samtidig som vi projiserer egen destruktivitet over på et miljø som truer med katastrofe og kollaps – i stedet for å vedkjenne oss egen destruktivitet. Filosof Arne Johan Vetlesen bygger på disse innsiktene i sin analyse av menneskets forhold til teknologi i *The Denial of Nature* (2015), hvor han beskriver hvordan teknologi i stadig større grad lar oss fornekte våre eksistensielle grunnvilkår på jorda, som avhengighet og sårbarhet.

I likhet med det fremmedgjorte moderne samfunnet vanskeliggjør både teknologiavhengigheten og den økologiske krisen et modent forhold til miljøet. Forholdet til det ikke-menneskelige miljøet er nå «so undermined, disrupted, and distorted, concomitant with the ecological deterioration, that it is inordinately difficult for us to integrate the feeling experiences, including the losses, inescapable to any full-fledged human living» (Searles, 1972, s. 368). Vi ser at modenhetsbegrepet endres i møte med den nye økologiske virkeligheten; nå snakker Searles om økologisk sunn forbindelse (*ecologically*

healthy relatedness), som han gjentar er en forutsetning for psykologisk modning og ganske enkelt det å føle seg menneskelig. Searles unnlater å gå nærmere inn på begrepet, men vi leser dette skiftet som en betoning av det ikke-menneskelige miljøets egenverdi. Mens natur og kultur tidligere var nærmest likestilte bestanddeler av det ikke-menneskelige miljøet, gjøres det i essayet et klarere skille mellom natur og teknologi – det er som om det å være vitne til økologisk ødeleggelse tvinger frem en videreutvikling av teorien. Revisjonen av teorien forblir ufullstendig, og Searles teori om det ikke-menneskelige bør derfor leses som en begynnelse snarere enn et ferdig utviklet teoretisk program – en «elementary first effort», som Searles selv kaller artikkelen.

Ånden i skogen

Hva ligger så bak guttens angrep? Kanskje vekker hassellundens overveldende skjønnhet en grunnleggende frykt i et umodent selv uten stabile grenser til omverdenen, en dyptgripende tvil rundt egen menneskelighet. Kanskje er det en infantil, fånyttets protest mot skjebnen mennesket deler med alt liv – å skulle vende tilbake til det ikke-menneskelige miljøet. Wordsworth gir oss få ledetråder, og kanskje viktigst er uansett dette: Ødeleggelsen er et faktum, og erkjennelsen av den tvinger frem en skjellsettende innsikt: «there is a Spirit in the woods» (Wordsworth & Coleridge, 2007, s. 298). Slutten av diktet kan med Searles leses som en moden og smertefull anerkjennelse av det ikke-menneskelige miljøets – og fremfor alt naturens – betydning. Det gir assosiasjoner til Kleins (1946) depressive posisjon, med en anerkjennelse av skaden en i fantasien har påført den andre, og et ønske om å reparere eller gjøre opp for skaden.

I Searles høyst aktuelle, om enn underutviklede økologiske psykoanalyse er forholdet til så vel ikke-menneskelige som menneskelige andre preget av ambivalens og konflikt, samtidig som det å navigere disse forholdene er en av de viktigste menneskelige utviklingsoppgavene. Ikke ulikt gutten i hassellunden innebærer klima- og naturkrisen å stå ansikt til ansikt med en grunnleggende forrykkelse i det ikke-menneskelige miljøet. De økologiske ødeleggelsene er både drevet av ubevisste prosesser, samtidig som de har dyptgripende psykologiske konsekvenser. En kan håpe at det å bevitne klimaendringer, masseutryddelse av arter og andre menneskeskapt økologiske endringer også etter hvert vil kunne tvinge frem en slik bevissthet som Searles beskriver – en grobunn for et modent, og økologisk sett sunt, forhold til det ikke-menneskelige miljøet.

Referanser

- Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (2021). *Opplysningens dialektikk* (L. P. S. Torjussen, overs.). Scandinavian University Press. (Opprinnelig utgitt 1944)
- Bion, W. R. (1962). *Learning from experience*. Karnac Books.
- Buber, M. (1992). *Jeg og du* (H. Wergeland, overs.). J. W. Cappelens Forlag. (Opprinnelig utgitt 1923)
- Carson, R. (2023). *Den tause våren* (C. Heyerdal, overs.). Solum Bokvennen. (Opprinnelig utgitt 1962)
- Dodds, J. (2020, april). Elemental Catastrophe: Ecopsychanalysis and the Viral Uncanny of COVID-19. *Stillpoint Magazine*, 4. <https://stillpointmag.org/articles/elemental-catastrophe-ecopsychanalysis-and-the-viral-uncanny-of-covid-19/>
- Freud, S. (2011). *Hinsides lystprinsippet* (K. Uecker, overs.). Vidarforlaget. (Opprinnelig utgitt 1921)
- Freud, S. (1917). Sorg og melankoli. I I. Engelstad & J. Øverland (Red.) (2011), *Mellom psykoanalyse og litteratur* (s. 137–149). Gyldendal.
- Fromm, E. (1955). *The Sane Society*. Rinehart & Company.
- Jacobus, M. (1989). *Romanticism, Writing, and Sexual Difference*. Clarendon Press.

- Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. I R. Money-Kyrle (Red.) (1975), *Envy and Gratitude and Other Works 1946–1963* (s. 1–24). The Hogarth Press.
- Latour, B. (1991). *We Have Never Been Modern*. Harvard University Press.
- Searles, H. (1960). *The Nonhuman Environment: In Normal Development and in Schizophrenia*. International Universities Press.
- Searles, H. (1972). Unconscious processes in relation to the environmental crisis. *Psychoanalytic Review*, 59(3), 361–74.
- Searles, H. (1979). *Countertransference and Related Subjects: Selected Papers*. International Universities Press.
- Vetlesen, A. J. (2015). *The Denial of Nature: Environmental philosophy in the era of global capitalism*. Routledge.
- Whitebook, J. (1995). *Perversion and Utopia: A Study in Psychoanalysis and Critical Theory*. The MIT Press.
- Winnicott, D. W. (1971). Transitional Objects and Transitional Phenomena. I *Playing and Reality*. Routledge.
- Wordsworth, W. & Coleridge, S. T. (2007). *Lyrical Ballads* (M. Mason, red.). Pearson.

